

Порівняльна характеристика поглядів А.С.Макаренка та В.О.Сухомлинського на виховання особистості в колективі. // Спадщина Івана Франка в контексті української освіти та культури // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених, магістрів, студентів 14-15 листопада 2006 р.. / за редакцією Березюк О.С., Власенко О.В., Осадчої З.А. – Житомир: Вид-во ЖДУ, 2006. – 250 с., С. 169 – 174.

Світлана Карплюк,
аспірант кафедри педагогіки
Житомирського державного університету імені Івана Франка
Науковий керівник – доктор пед. наук,
проф. Іванченко А.В.
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОГЛЯДІВ А.С.МАКАРЕНКА ТА В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО НА ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В КОЛЕКТИВІ

Проблема взаємин особистості й колективу хвилювала багатьох філософів, психологів, педагогів. Ціла плеяда мислителів минулого намагалася визначити умови гармонізації інтересів індивіда і групи. На різних етапах розвитку суспільства трактування співвідношення між індивідуальним і соціальним було неоднаковим. П.П.Блонський, С.Т.Шацький, В.М.Сорока-Росинський, М.М.Пістрак розглядали його як важливий засіб формування особистості.

У зв'язку з відомими соціальними перетвореннями в Україні початку ХХ століття утвердилася комуністична ідеологія, в якій пріоритетними визнавалися педагогіці став принцип виховання особистості в колективі і через колектив.

Вагомий внесок у розробку теорії колективного виховання зробили такі видатні педагоги нашої доби, як А.С.Макаренко та В.О.Сухомлинський. Тривалий час вважалося, що їх погляди на сутність проблеми збігалися. Такої думки дотримувалися більшість науковців і вчителів-практиків. І сьогодні ще зустрічаємось із подібними висновками: „Погляди А.С.Макаренка та В.О.Сухомлинського, – наголошує М.Д.Ярмаченко, – досить близькі між собою в основних принципових питаннях”.

Проте аналіз публікацій обох педагогів дає підстави стверджувати, що В.О.Сухомлинський творчо підійшов до теоретичної спадщини А.С.Макаренка. Не властивим для нього було бездумне повторення ідей свого попередника. „Я шукав у його книжках, – писав Василь Олександрович, – істин, у яких відчував надзвичайну потребу. Весь скромний педагогічний досвід – результат цих пошуків. І якщо разом з істинами мені відкривались і якісь положення, які сьогодні вже не здаються такими безперечними, то така, напевно, діалектика педагогічної праці”.

Які ж саме розбіжності були у поглядах А.С.Макаренка та В.О.Сухомлинського на виховання особистості у колективі і чим вони зумовлені? Відповіді на ці питання мають суттєве значення для педагогічної теорії та практики. „Говорити про погляди Сухомлинського на колектив, – слушно зауважує С.Соловейчик, – означає говорити про ставлення Сухомлинського до Макаренка”.

Одна із найістотніших розбіжностей полягає в тому, що Антон Семенович розглядав колектив як основний засіб, умову і мету виховання: „Найголовнішою формою виховної роботи, – писав він, – я вважаю колектив”. В.О.Сухомлинський, не заперечуючи важливої ролі колективу, все ж наголошував, що це лише один із можливих засобів виховного впливу на особистість, хоча і надзвичайно сильний, через що його слід використовувати дуже обережно; у той час застерігав від абсолютизації його значення: „Наївна віра в якусь фантастичну силу колективу часто приводить учителів до розчарування”.

Варто відзначити і різні погляди обох педагогів на шляхи формування колективу. „Я не вважаю, – писав А.С.Макаренко, – що потрібно виховувати окрему людину, я

вважаю, що потрібно виховувати цілий колектив. Це єдиний шлях правильного виховання. Я сам став учителем з сімнадцяти років, і сам довго вважав, що найкращим буде організувати учня, виховати його, виховати другого, третього, десятого і коли всі будуть виховані, то буде хороший колектив. А потім дійшов до висновку, що потрібно іноді не розмовляти з окремим учнем, а побудувати такі форми, щоб кожен перебував в загальному русі”.

В.О.Сухомлинський, навпаки, формування колективу радив починати з індивідуальної роботи, тобто йти від особистості до колективу: „...виховання колективу – це тонка, філігранна робота вихователя з кожною особистістю, ласкавий, людяний доторк до кожного серця, і тонка підготовка кожної особистості до життя в колективі”.

Особливу увагу він приділяв „парній” педагогіці („духовному співробітництву”), індивідуальним бесідам, задушевним розмовам, особистому прикладу вихователя: „Хай у нас буде більше майстрів індивідуального впливу на дитину, справжніх педагогів, які б розуміли, відчували, де кінчається та сфера духовного світу особистості, яку можна робити предметом обговорення колективу”.

У структурі колективу, за А.С.Макаренком, важливим є зовнішня реалізація вихованців, налагодження стосунків взаємної вимогливості та відповідальності: „...де є організація колективу, там є органи колективу, там є організація уповноважених осіб, довірених колективу, і питання ставлення товариша до товариша – це не питання дружби, не питання любові, не питання сусідства, а це питання відповідальної залежності. ...У цьому найбільша хитрість у дитячому колективі. Найбільша складність – створити взаємини підпорядкування, а не рівності”. Василь Олександрович, навпаки, виходив з того, що „колектив – це не якась маса, а насамперед, духовна організація життя, шлях до якої дуже складний: від індивідуального внеску кожного вихованця – до спільного „багатства”, від нього до впливу на індивідуальне духовне багатство – і знову до збільшення особистого внеску в спільний фонд. „Там, де немає виховання духовної єдності, ніякими хитромудрими організаційними залежностями, ніяким підпорядкуванням і керівництвом неможливо відшкодувати убогості виховання”.

Так склалося, що в закладах, якими керував Антон Семенович, колективна праця здебільшого була продуктивною, причому заснованою на принципах самоврядування: забезпечення колонії продуктами, вирощування зернових, робота на заводі в т.ін. Вона й була покладена в основу організації колективу. У школі В.О.Сухомлинського основною працею дітей було навчання. За своєю сутністю воно має індивідуальний характер. Зробити навчання колективною працею дуже важко. Тож Василь Олександрович переносить акцент колективної взаємодії на духовне життя класу, школи, що досягається складним поєднанням різноманітних інтересів і захоплень, обміном духовними надбаннями тощо. „Я вважаю, що багате ідейно повноцінне людське спілкування можливе в колективі тільки тоді, коли в роки отрочтва людина замислюється над питаннями: в чому сенс життя? Для чого живу на світі? У чому суть добра і зла?”. Ось ці хвилювання, турботи, питання й несуть підлітки, юнаки, дівчата в колектив, сподіваючись знайти новий подих свіжого вітру для багатьох своїх роздумів. Щоб ваші вихованці в колективі порушили саме ці питання, розкрили свою душу, неприпустимі „заорганізованість”, „запланованість”, інакше кажучи, формалізм, штучність, намагання влізти в душу дитини, спонукати її, щоб вона на людях відкрила те, що їй дороге й рідне”.

В.О.Сухомлинський дотримувався тієї позиції, що там, де немає емоційної самооцінки, виникає пореба в екстрених, „надзвичайних”, репресивних засобах впливу, а де моральна дисципліна ґрунтується на страхові, там немає ні колективу, ні справжньої сили волі, ні самодисципліни. „Страх – це мотузка, якими зв’язують не тільки волю, але й мислення дитини”.

Суттєво відрізняються погляди обох педагогів і на методику виховання особистості в колективі. Якщо хтось із вихованців А.С.Макаренка не виконував вимог колективу, він піддавався колективному осуду: „Серед комунарських традицій у нас була така давня

традиція: кожен, хто повинен звітувати перед загальними зборами, мусив вийти на середину, стати точно під люстрою. Відмова вийти на середину розглядалась як відмова підкоритись колективу. Він міг вчинити який-небудь незначний злочин, і його відпустили б з маленьким покаранням, але якщо він відмовився вийти на середину, його судили б як найстрашнішого порушника, – такого, хто повстав проти колективу”. „Читаю А.С.Макаренка: у разі конфлікту між особистістю і колективом „перевага інтересів колективу повинна бути доведена до кінця – і тільки в цьому разі буде справжнє виховання колективу і окремої особистості”. Невже подібна рекомендація стосовно дитячого колективу не криє у собі небезпечні наслідки? У самій суті вона помилкова, я б сказав навіть, як не парадоксально це звучить поруч з іменем А.М.Макаренка. Про себе скажу, що прагну так розібратися у подібних конфліктах, щоб саме не допускати „безпощадного кінця”, і часто розбір цей відбувається таємно від дітей, один на один з дитиною”.

Можна було б навести ще багато прикладів, які засвідчують, що в поглядах на колектив і його виховні функції у педагогів були розбіжності. Яка їх причина? Одна з них, на наш погляд, полягає у тому, що А.С.Макаренку, на відміну від В.О.Сухомлинського, довелося працювати з дітьми, у яких „емоційна самооцінка власних вчинків” була відсутня рівень їх моральної свідомості, за Л.Кольбергом. перебував на першій стадії розвитку, де головним мотивом дотримання моральних норм є страх перед покаранням. Саме тому Антон Семенович змушений був розпочинати формування колективу з чіткої зовнішньої організації, де нерідко використовувались репресивні засоби впливу: „метод вибуху”, „осуд колективу”, „доведення конфлікту до кульмінації” і т.п. Методика виховної роботи була спрямована насамперед на виправлення негативної поведінки вихованців і прищеплення їм соціальних норм і цінностей.

Склад вихованців В.О.Сухомлинського був іншим. Більшість із них приходили до школи, перебуваючи вже на доброму рівні морального розвитку, коли моральні правила та суспільні очікування стають компонентами самої особистості. Тому методика Василя Олександровича великою мірою була зорієнтована на виховання внутрішніх (психологічних) регуляторів поведінки: совісті, емпатії, почуття власної гідності.

Слід також врахувати, що умови життя колоністів і звичайних школярів суттєво відрізнялись. Це визнавав і сам А.С.Макаренко: „Майте на увазі, що я перебував в інших умовах, ніж школа, тому що в мене діти жили в гуртожитку, працювали на виробництві, у переважній більшості не мали сім’ї, тобто не мали іншого колективу”.

На характер розбіжностей істотно вплинуло і те, що педагоги були представниками різних парадигм виховання – технократичної та натуралістичної. Останню вітчизняні науковці визначають як гуманістичну. Тому дещо непереконливими видаються твердження, що обидва вони сформувалися на найвизначніших педагогічних теоріях світу кінця XIX – початку XX ст., а їх спадщина є органічною складовою цих теорій, їх науково-теоретичною вершиною.

У контексті технократичної парадигми виховання розглядають як цілеспрямоване формування вихователем дитини відповідно до свого задуму, як різновид виробничої діяльності, спрямованої на перетворення, „обробку” об’єкта праці. Метафорою виховання в цьому разі виступає діяльність скульптора: вихованець уподібнюється пасивному, аморфному матеріалу, з якого можна „ліпити” все, що завгодно. А.С.Макаренко був яскравим представником такої парадигми.

З позицій натуралістичної парадигми виховання – це сприяння внутрішньо зумовленому розвитку індивіда. Метафоричний образ – дії садівника. На наш погляд, для В.О.Сухомлинського характерним було саме таке розуміння суті виховання.

Те, що обидва педагоги діяли і творили на тому самому українському ґрунті, не знімає суперечностей у їх поглядах на колективне виховання. У цілому неможливо встановити, яка з двох парадигм більш ефективна. Кожна з них внутрішньо цілісна та послідовна, а за певних обставин може виявитись продуктивною. В тих умовах, у яких

працював А.С.Макаренко, його підхід до виховання був цілком виправданим і чи не єдино правильним. Так само не викликає сумніву доцільність використання обґрунтованої В.О.Сухомлинським теорії колективного виховання в умовах сучасної загальноосвітньої школи. Тому ми, виділяючи розбіжності у їх поглядах, у той же час вважаємо недоречним протиставлення теоретичних підходів до розв'язання проблеми і оцінювання їх як антигуманних і гуманних. Не виключено, що сучасне захоплення гуманістичними ідеями виховання, яке відповідає духові епохи, може змінитися посиленням ролі технократичної парадигми.

Звернення до теоретичної спадщини двох великих вітчизняних педагогів сприяє глибшому, а, відповідно. Їй ефективнішому використанню переваг кожної парадигми у вихованні підростаючого покоління.

Література

1. А.С.Макаренко, „Собрание сочинений в 4-х томах”, Москва, „Правда” 1987 г.
2. Ганелин Ш.И., Зенченко Н.С., Кирпичникова Е.Н., История педагогики и современность. – Ленінград, 1970.
3. Коменский Я.А. Избранные педагогические произведения. В 2-х т. Т.2. – М.: 1982.
4. Сухомлинський В.А. Методика воспитания коллектива. – М.: Просвещение, 1981. – С. 192.